

országokkal fenntartott közvetlen kapcsolatok útján.

A Részleg erőfeszítései változatlanul arra irányulnak, hogy lépést tartson a fejlődéssel, különösen az automatizálás és az elektronikus publikálás terén. Az ADONIS projektben érdekelt kiadókkal fennálló kapcsolat révén elsőközből értesül az elektronikus adatátvitel és tárolás új lehetőségeiről.

Valamennyi könyvtártípus, de különösen a tudományos és műszaki könyvtárak tapasztalhattak növekvő nyomást költségvetésükön az elmúlt néhány évben. Többségük megpróbálta fokozni a könyvtárközi kölcsönzést, így a Kölcsönzési Részleg állománya és szolgáltatásai nyilvánvalóan lényeges elemévé váltak beszerzési terveiknek. Különösen megnyugtató volt az a felfedezés, hogy az elmúlt két évben az egyetemi könyvtárak által törölt mintegy 8 ezer időszak kiadvány cím közül a Kölcsönzési Részleg csaknem mindegyiket előfizette.

Az árak kétségkívül igen jelentős szempontot képviselnek, egy 1981-ben elvégzett tanulmány szerint azonban a Részlegtől beszerzett tételek teljes költsége lényegesen alatta marad az egyéb csatornák útján beszerzett tételek költségeinek.

/BARR, K. P.: The British Library Lending Division: The first ten years = Interlending and Document Supply, 11. köt. 3. sz. 1983. p. 79-92./

(Fazekas Zsuzsa)

A könyvtárközi szolgáltatások költségei

Az utóbbi időben a könyvtárak egyre szigorúbban vizsgálják kiadásait és költségvetésüket, de Nagy-Britanniában a könyvtárközi kiadásokat sokáig nem tartották nagytőlencse alá. Ennek oka egyrészt a British Library Kölcsönzési Részlegének (British Library Lending Division, BLLD) domináns szerepe volt, másrészt az a hiedelem, hogy csak a szolgáltatás díja emészt föl pénzt. Amikor azonban a BLLD nagymértékben föl emelte szolgáltatási árait, egyes kölcsönzők meghamisították a kéréslapokat, hogy saját kiadásait ezzel csökkentsék, de ez persze a BLLD-nek és más könyvtáraknak okozott többletkiadást.

Ez készítette a BLLD Tanácsát (Advisory Committee) egy vizsgálat indítására, amely a könyvtárközi kölcsönzéssel kapcsolatos minden költséget számba vett. A Tanács kíváncsi volt arra is, hogy a BLLD kéréslapjainak árán kívül vannak-e még rejtett költségei a könyvtárközi szolgáltatásoknak a kérő vagy a küldő könyvtárakban.

Nagy-Britanniában három csatornája van a könyvtárközi kölcsönzésnek:

1. a BLLD-n keresztül,
2. a területi könyvtári irodákon keresztül,
3. két könyvtár közötti közvetlen kapcsolat által.

Az ország könyvtárközi kölcsönzésének háromnegyedét a BLLD bonyolítja le, a többi kérésen a másik két típus fele-fele arányban osztozik.

A vizsgálatot reprezentatívnak szánták, így a BLLD-t, egy területi könyvtári irodát, három egyetemi könyvtárat, egy megyei és egy ipari könyvtárak választottak ki arra a célra, hogy adatot gyűjtsenek a könyvtár összes ilyen jellegű költségéről, az 1981-es állapotnak megfelelően.

A cél és a módszerek

A vizsgálat célja az volt, hogy összehasonlítsa a három különböző csatornán lebonyolított kölcsönzések költségeit, és fényt derítsen a könyvtárközi kölcsönzés összköltségeire.

Különbséget tettek azok között a költségek között, amelyek egy-egy adott könyvtárat érintenek, és azok között, amelyek a teljes könyvtári hálózatot terhelik.

A könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó személyzet fizetésén kívül pl. a következő kiadásokat figyelték minden könyvtárban: papíráru, BLLD-kéréslapok, csomagolás, posta, telefon, telex, felszerelések stb. A bevételeket is jegyezték.

Költségek

Ami a kérő könyvtárak költségeit illeti, a BLLD-n keresztül várt kérések átlagárai: egy teljesített kérés kb. 2,43 fontba, egy nem teljesített 0,47 fontba kerül. (Ez magába foglalja a BLLD-kéréslap árát is.)

Ha területi könyvtári irodákhoz fordulunk, egy lelőhely-információ telexen 0,58 fontba, telefonon pedig 0,88 fontba kerül.

A közvetlenül más könyvtárhoz (kivéve a BLLD-hez) küldött kérések átlagárai: 2,84 font a teljesített, 0,68 font a nem teljesített kérés költsége.

A küldő könyvtárak költségeihez a közvetlenül más könyvtárakból érkező kérések teljesítési költségei tartoznak. A fénymásolatoknál van némi haszon (0,07 font küldeményenként), de a kölcsönküldemények és a ki nem elégíthető kérések költséget jelentenek (0,42 ill. 0,71 font).

A területi könyvtári irodák költségei a bibliográfiai adatok ellenőrzéséből és a lelőhely felkutatásából tevődnek össze. A postán, telexen vagy kis részben telefonon érkező kérések teljesítésének átlagköltsége 30 penny körül van.

A BLLD költségeinek vizsgálata során az derült ki, hogy a fénymásolati küldemények egyenként 0,15 font haszonnal járnak, de a kölcsönküldeményekre és a ki nem elégíthető kérésekre ráfizetnek (0,25 ill. 1,65 font).

A teljes költségek a kérés teljesítésében részt vevő összes könyvtár költségeiből adódnak össze (a legolcsóbb

teljes költségű szolgáltatás tehát nem biztos, hogy a legolcsóbb egy adott könyvtár számára). Az 1. táblázat bemutat néhányat a könyvtárközi kérések kezelésének leggyakrabban előforduló módjai közül, az átlagos költségek feltüntetésével.

1. táblázat

A könyvtárközi kölcsönzések teljes költségei

A szolgáltatás fajtája	Teljes nettó költség (£)
Fénymásolat	
BLLD-től	1,96
Közvetlenül más könyvtártól	2,26
Kölcsönküldemény	
BLLD-től	3,18
Közvetlenül más könyvtártól	3,73
Területi könyvtári irodán keresztül	4,61
Kielégítetlen kérés	
BLLD-től	2,13
Közvetlenül más könyvtártól	1,46
Területi könyvtári irodán keresztül	2,41

Következtetések

Határozott következtetéseket nehéz levonni a vizsgálatból, mivel az összehasonlító adatok összegyűjtése nehézségekbe ütközik. Az azonban világosan látszik, hogy a BLLD által teljesített kérések teljes költsége kisebb, mint a területi könyvtári irodán keresztül, vagy közvetlenül, egy másik könyvtárnak küldött kérés.

SMITH, M. D.: *The costs of interlending activities = Interlending and Document Supply*, 11. köt. 2. sz. 1983. p. 43-47./

(Reményi Andrea)

Érvek a könyvtárközi kölcsönzési díjak mellett — és ellenük

Népszerűtlen dolog, ha a könyvtárosok díjat számítanak fel a könyvtárközi kölcsönzésért. Ellentétes a hagyománnyal, a megszokással és bizonyos könyvtárpolitikai elvekkel is, hogy könyvtárak egymástól térítést kérjenek bármiért. Mégis, nyomós érvek hozhatók fel a

könyvtárközi dokumentumtranszfer költségeinek megfizetése mellett.

Az információátvitelnek sok cselekvő részese van: a kiadók, a nyomdák, a könyvkereskedők, az adatbázisok és adatbankok üzemeltetői, a könyvtárak, a posta stb. Ezek gyakran vitatkoznak az átvitel különböző szakaszaiban felmerült költségek elosztásáról, aminek elvei, módszerei mindmáig bizonytalanok. Érdekösszeütközésekre is sor kerül, különösen ha az érdekeltek átveszik egymás szerepét, pl. a kiadók közvetlenül értékesítenek könyveket, vagy a könyvtárak másolatszolgáltatásaikkal *de facto* kiadókká válnak. Ebben a bizonytalan légkörben természetes, hogy a könyvtárközi kölcsönzés térítése is vitához vezet.

A könyvtárak meghatározott használói közösség számára töltik be az információ tárháza szerepét. Működésüket az a közösség finanszírozza, amellyel szemben szolgáltatási kötelezettségük van. Az állampolgár a modern társadalomban egyszerre több információs kollektívához is tartozik, mégis előfordul, hogy bizonyos igényeit csak olyan információs kollektíva erőforrásaiból lehet kielégíteni, amelynek nem tagja.

A könyvtárközi kölcsönzés rendszerét a múlt században azzal a naiv előfeltevéssel vezették be, hogy kölcsönösség alakul majd ki az intézmények között. Pedig könnyen előrelátható lett volna, hogy a nagyobb könyvtárak nettó küldőkké, a kisebbek nettó kérőkké válnak. Ez csak addig nem okozott gondot, amíg a könyvtárközi kölcsönzés volumene alacsony maradt. A szolgáltatás igénybevétele azonban az utóbbi másfél évtizedben ugrásszerűen megnőtt. Például néhány nagy amerikai egyetemi könyvtár az 50-es években csak párszáz, a 60-as években 2-3 ezer, a 70-es évek közepén azonban már 25-30 ezer kérést teljesített évente. Másutt is külön részlegeket kellett létrehozni a könyvtárközi kölcsönzések adminisztrációjára, hiszen ez munkaigényes feladat, és egyre nő az aggodalom a költségtérhek miatt.

Ezeket a kiadásokat a könyvtárvezetők három forrásból fedezhetik:

1. Több országban a könyvtárak pótlólagos állami támogatást kapnak erre a célra, erőfeszítéseikkel arányosan.

2. A könyvtárak saját költségvetésükből is fedezhetik a szolgáltatást. Ez azzal a hátránnyal jár, hogy más területeken kell megtakarítaniuk a pénzt, közvetlen használói táboruk kárára. Könyvtárvezetők joggal érezhetik úgy, hogy erre nem kaptak felhatalmazást. Ez a gyakorlat egyébként veszélyes precedenst is teremt más szolgáltatási területek számára.

3. Végül, a költségek átháríthatók a könyvtárközi kölcsönzést igénybe vevő könyvtárakra.

Az utóbbi megoldásnak számos előnye van:

— realiztikusabb könyvelésre kényszeríti a könyvtárakat: azok az intézmények, amelyek túlzott mértékben támaszkodnak a könyvtárközi kölcsönzésre, nem